Ви були коли-небудь на річці на Осколі, що тече Харківщиною нашою аж у річку Північний Донець? Не були? Побувайте!

...За славним містом Енським Оскіл тече повз радгосп, і радгоспівський садок, як то кажуть, купається в річці. Заплава річки Осколу, де він у цьому місці розбивається на кілька нешироких рукавів, заросла густими очеретами, кугою, верболозом і густою, зеленою соковитою травою. Як увійдеш, картуза не видко! Шумить заплава в травні та в червні...

Поміж очеретами та верболозом сила-силенна невеличких озеречок, вкритих густою зеленою ряскою, лататтям з жовтогарячими квітками-горнятами на довжелезних зелених батогах!

А скільки там водяних лілей!

Озеречка ті з'єднуються одне з одним вузенькими ериками, такими вузькими, що ледь-ледь можна ними пропхнутися на невеличких човниках-довбанках з одного озеречка до іншого.

у Дівчатка, було, як сядуть на човника та як поїдуть по тих озеречках та по заводях, — цілий човник водяних лілей понаривають і їдуть додому всі в білих вінках, і човник їхній уже не човник, а ніби величезна довгаста біла квітка річкою пливе...

Дівчатка їдуть та й співають і "Човника", і "Тихо, тихо", різних чудових пісень дівчатка співають.

"Тихесенький вечір на землю спадає", в садку заливаються солов'ї, до Осколу з пасовиська спускається колгоспна череда, а з річки лунає грайливе "Човник гойдається серед води" або зворушливо-ніжне "Тихо, тихо Дунай воду несе, а ще тихше дівка косу чеше"...

Чарівна річка Оскіл...

А скільки там диких качок!

Як, бува, пощастить вам у тих місцях побувати навесні чи влітку, сідайте ви на човна-довбанку і пливіть єриком тихо-тихо, щоб весельце ваше ані плеснуло, ані булькнуло...

І вдивляйтеся в очерет. Ви обов'язково побачите, як поміж густим очеретом мелькає голівка чирятка-мами, а навколо неї манісінькі чиряточка, мов мишенята, шмигають...

А далі — он пробирається качка-крижень з криженятами...

А болотяних курочок! Як на путній колгоспній птахофермі курчаток-леггорнят. Тільки дикі курочки не білі, як леггорни, а рудувато-чорнувато-крапчастенькі, на довгеньких ноженятах. І ноженятами тими вони бігають по зеленому лататті, як по паркету. Зелене латаття під ними навіть не вгинається, — такі вони легесенькі — болотяні курочки.

До плеса чи до озеречка ви підпливайте ще тихше—щоб ані звуку, ані шурхоту! На озерце не випливайте, а зупиніться біля нього і дивіться. Обов'язково побачите або білолобу лиску з лисенятами, або виводки чирят, крижнів, широконосок...

Гуляють качата, у теплій воді купаючись...

Раптом тривожний мамин голос, тихе — ках! — і каченяток нема! їх як злизало. Вони або пірнули, або до куги, до очерету, до латаття попритулялися, поприкипали. І не дишуть! Небезпека минула, мамине заспокійливе — ках! —і знову весела гра — купання серед озеречка.

Чарівні місця на річці на Осколі...

Тихо, тихо Оскіл воду несе...

Якраз проти радгоспу річище в Осколу широченьке, вода чиста-чиста. Трохи ліворуч—велика ковбаня, ціле просто урвище під зверху тихою водою.

— Там така глибочінь, що й дна не дістанеш! Там ніхто ніколи дна ще не дістав! Та куди там?! Там так глибоко, що наша дзвініця пірне! їй-бо, правда! Пірне з хрестом! Отака там глибочінь! Це так нам дід Панько розповідав.

— Боже вас борони там купатися! Втягує, вглиб утягує! Закрутить тебе, завертить, бульк!— і нема чоловіка!

— А що ж воно, дідусю, закрутить та завертить? Зверху ж ніби тихо.

— Та воно зверху вроді тихо, а під водою крутить. І крутить, і вертить! Та то ще нічого! Соми там живуть! Там такий один сом жив, що сохрани, господи, й помилуй! Ще за панів було: сидимо ми з паном отут на березі... Ні, не так: пан сидить отут на березі, а я стою біля пана. Вже сутеніло... Пливуть гуси. Великий табун панських гусей пливе! Коли це гусак як закричить — ге-ге-ге-ге! —та по воді крилами ляп-ляп-ляп! Гуси з криком усі врозтіч! Гусак ще раз — ге!— та крилами — ляп! — і нема гусака! Пірнув під воду! А на тому місці, де гусак плив, щось як ляпне по воді ніби чорною лопатою! Лясь! Тільки хвилі водою пішли. Я тільки: "Свят, свят, свят! Чорт, пане, чорт!" А пан у крик: "Давай ружжо! Сом гусака ковтнув!" Де там давай, хіба туди ружжо дострелить, на отаку глибочінь? Про-опав гусак! Отакі соми бувають!

— Невже-таки сом гусака ковтнув?

— Не вірите? А ви хіба книжки Сабанєєва не читали? Мені пан її читав.

— А хто такий Сабанєєв?

— А мисливець такий знаменитий колись був і рибалка, що книжки понаписував: і про рибальство, і про полювання, і про мисливських собак. Пан казав, що дуже хороші книжки понаписував Сабанєєв. Професор він був, чи що... Так у тих книжках написано, що колись було впіймано сома вагою на чотириста кілограмів! Он який сом! Двадцять п'ять пудів сом! Не сом, а корова! Так що ви гадаєте, що він гусака не проковтне? Та ви послухайте, що далі з тим сомом було. Да... Вирішили ми з паном, або, вірніше, пан зі мною, впіймати того клятого сома! От наказав пан ковалеві зробити величезного гака. Зробив коваль гака. Насталив його, загострив, приніс до пана. "Ну, Паньку, — пан мене питає, — а чим ми того гака наживляти будемо?" — "Не інакше, — кажу, — паночку, як гусаком. Сом, — кажу, —вже поласував гусячим м'ясом, і на гусака він піде обов'язково!" Наказав пан зарубати гусака чи гуску, я вже не докажу. Обскубли ту гуску, не розчиняли, а так цілою трохи на вогні підсмажили, — гуска сита була! — та й почепили на гака. Гака того ми прив'язали на два зв'язані налигачі, прип'яли до осокора та пізно ввечері й закинули в Оскіл. Соми, як ви знаєте, полюють за здобиччю вночі. Вдень сом може вчепитися на гака тільки випадково. Закинули, значить, ми гуску в Оскіл і посідали на березі, над ковбанею. Сидимо, чекаємо. Ніч тепла, місячна. Тихо, тихо навкруги. Тільки чути за садком, як Христя, що панські корови пасла, голосно виводить:

Якби ж таки того пана чорти були узяли, Ми з тобою, мій коханий, не такої б утяли!

Сидимо. Я вроді тої пісні не дочуваю, а пан так і зовсім не чує. Тільки й запитав: "Хто воно ото так виводить?" — "Не знаю, — кажу, — пане, то не з наших, то хтось із хутора на село через леваду йде". Сидпдіо, дрімаємо. Пан налигача в руці тримає. Коли це я-а-ак смиконе! А пан налигача не пускає. А воно пана тягне! Ну, тягне з берега у воду, в ковбаню, тягне — та й уже! Пан налигача держить, а я пана держу. "Пускайте, — кричу я панові, — налигача до осокора прив'язано! Не одірве! Пускайте!" А пан: "Е, —каже, — пускайте! Поводити його треба, щоб стомився!" Водимо ми, значить, та й водимо! А воно як мотоне, як

мотоне, а тоді й попустить. Тихо вроді. А потім знов як мотоне, як мотоне! А потім знов пустить. А ми водимо! Водимо собі та й водимо!

— А далі що?— не витримав я. — Ну, водите, а далі?!

— А далі? А далі водимо собі та й водимо. А воно як мотоне, як мотоне, а тоді й попустить. Водили ми собі, водили...

— Та швидше вже, діду! Ну, водили... А витягли ви сома чи не витягли?

— Та витягли. Тільки ж довго, дуже довго водили... Водимо ото собі та й водимо...

— Ну, вже витягли, слава богу, діду! Ну, а далі?..

— Ох і сом же був! Завбільшки, як тобі сказати, ну, не менший, як звідси до отієї верби! їй-бо, правда! Вчотирьох несли додому! Пудів на п'ять, як не більше! Розчинили. І що б же ви гадали, що там у того сома всередині було? У череві?

— Гусак?

— Якби ж гусак! Ми, як побачили, поперелякувалися!

— А що ж там таке страшне було?

— Було... Та ви послухайте. Пропав у пана мисливський собака, сетер-гордон Джой. Розшукував його пан по всіх усюдах: і листи скрізь понаписував, і телеграми порозсилав, — нема Джоя... Заходжу якось я ввечері до пана, а він ходить по кімнаті та аж голосить: "Нема мого дорогого Джоя! Не знайдеться мій дорогий Джой!"

— Як, — питаю я, — не знайдеться? Адже ж знайшовся!— кажу.

— Як ізнайшовся?— підскочив він. — Де ж він?

— Та ви ж його, пане, самі з'їли! У сома всередині самі тільки підпалини та хвоста витягли!

Було тоді від пана нам, але було й панові гикоти та нудоти. А Джой, бачите, любив купатися в Осколі. Ото, як він купався, сом його й проковтнув.

— А ви, діду Паньку, часом не той... не бре-бре, що сом собаку проковтнув?

— Не віриш? А от у Сабанєєва в книзі написано, що в Уфимській губернії сом проковтнув ведмедя, який перепливав річку. А ведмідь — це тобі не собака. Отакі соми бувають! А ти не віриш...

— А не чули, щоб сом парового катера проковтнув?

— Такого не чув. Що не чув, то не чув! А чого ти смієшся? Ти думаєш, що катер для сома розміром завеликий? Є такі соми, що й катера б ковтнули, так бояться.

— А чого вони бояться?

— Торохтить дуже, як річкою пливе. А якби тихо плив, могло б і катеру те бути, що тому Джоєві! І незчувся б, коли у сома в череві опинився б! Соми — вони такі!

Сом дуже сильна риба, могутня.

— Одного разу, — розповідав мені один дуже заядлий і дуже справедливий рибалка, — стою на човні з вудками на Дніпрі. Отам, трохи нижче од Плютів. Тягаю лящі, язі, краснопери. Добре тоді клювало... Коли гульк — серединою Дніпра мчить проти води човен. Швидко мчить, а мотора не чути. Що, гадаю собі, за фокус-мокус: і мотора на човні нема, і вітрил нема, і веслами ніхто не махає, а човен, немов той глісер, мчить. Коли це якраз навпроти моєї сижі човен як закрутиться на місці, як завертиться, а потім стриб уперед, а потім знову круть-верть на місці, і то ніби пірне, то вирине, то пірне, то вирине, — аж ось таки добре пірнув, і звідти, з човна, раптом одчайдушний крик: "Рятуйте! Рятуйте!" Тихо... І знову "Рятуйте! Давай човна!" Я за весла та до човна. На човні переляканий дідок, однією рукою в човна вчепився, а друга рука чомусь аж у воду з човна звісилася. "Що таке?" —питаю. "Сом! Рятуйте!" — "Де сом, який сом?" — "На гаку сом". —"Так одчіпляйте, —кричу, —а то втопить!"—"Зашморгнуло на руці, не відчеплю!"—Рубайте шворку". —"Нема чим рубати. Підпливайте, може, вдвох щось зробимо". — "І давно він вас возить?"— "З-під Канева мчу!" Тільки-но я вхопився за дідового човна, а воно як потягло, як поперло, як поперло! Куди тому глісеру! Дотягло нас аж отуди до Вишеньок, а тут, хвалити бога, пішов сом понад берегом, і я встиг за кущ на березі вхопитися... Смикало воно, смикало — не візьме. Я міцно за кущ держуся, а воно, видно, втомилося... Та де ж не втомитися — проти води стільки ото човна промчати... "Шворка ослабла, слава богу!" — каже дідок. "Тягніть!" — кажу. "Не підтягну". Аж ось і сам сом виринає і перевертається голічерева на воді. Вуса ворушаться, і бульби з рота бульботять. Так, ніби не скаже: "Ох і стомився ж я, товариші рибалки! Дайте відпочити, я вас до Києва довезу!" Витягли ми сома на берег. Я й кажу: "Не вір, бо звір. Бий веслом по голові!" Дід як гагакне сома веслом по голові і промовив: "Амінь!" Показує руку, а вона шворкою ніби аж перерізана у зап'ясті, пальці пухлі та сині-сині... Ну й сом, я вам скажу! Як човен завбільшки... "Та де, — питаю, — воно, оце страховисько, вас підхопило?" — "Трохи вище від Канева, — відповідає дідок. — Виїхав я на сома оцим човником, пливу собі, похрокую, самицю приманюю. Ну, як знаєте, під човном гак з наживою. Він як ухопить, як смиконе... Ну й пішло! А шворку я петлею за руку запетлював. Як

смиконув він зразу, якби був я не вхопився за човен, лазили б ото по мені раки.

Утримався все-таки. От халепа! Як же ми тепер додому дістанемося? Не близький світі" Сильна, як бачите, риба сом.

Сом — риба осіла. Живе сом в якійсь одній ковбані і майже ніколи її не кидає. Дорослий сом. Молоді соменки й соменята — ті меткіші, вони бродять по всій річці, на чужі "вулиці" запливають.

Чим живляться соми, що вони їдять? Соми їдять рибу, жаб, каченят, гусят...

Найкраще ловиться сом теплими літніми місяцями, вночі.

Ловлять сомів вудочками, бере він і на спінінг, а великий — на спеціальні великі гаки.

Чим наживляти гаки на сома? Черв'яками, живцями, жабами, можна чіпляти шматки м'яса і т. д.

На великих сомів на гака, як ви мали нагоду пересвідчитися з нашої розповіді, найкраще чіпляти гусака або гуску, собаку сетера-гордона або бурого чи гімалайського ведмедя. На білого ведмедя сом не бере, бо білий ведмідь — звір полярний, а сом любить теплі води й не дуже холодних звірів.

Як ловити сома?

Дуже просто: наживляйте гачка, сидіть і чекайте. Почне клювати — підсікайте. Підсікши — витягайте. Витягли — зразу ж беріть ножа і розчиняйте сома, бо були випадки, коли в сома в череві знаходили різні цікаві речі: копчену ковбасу, вареного рака й пару цілісіньких шпротів.

Отже, іноді сом вам принесе не тільки самого себе, як свіжу й дуже смачну рибу (якщо її засмажити), а ще й неабияку холодну закуску.

Інтересна риба сом!

За царського режиму, як свідчать дореволюційні рибалки-письменники, сом важив до чотирьохсот кілограмів, ковтав собак і ведмедів. Можливо, що з розвитком рибальства сом важитиме тонну і ковтатиме симентальських бугаїв і невеличкі буксирні пароплави...

Все можливо, хоч ми особисто, рибалки-письменники, у це не дуже віримо. Радянському письменникові не до лиця, — м'яко кажучи, — перебільшувати.

А сома... сома мені самому доводилося бачити такого завбільшки, як комбайн! Тільки трохи довшого.

Це, дорогі наші читачі, серйозно і без жодного перебільшення.

1953